

BANU ÇİÇEK'TEN GÜLCEMAL'E ALP KADIN TİPİNİN İZLERİ

Yasemin KOÇ¹

Özet

Türkçenin en değerli yazılı metinlerinden birisi olan ve on beşinci yüzyılın ortalarında tespit edilen Dede Korkut Kitabı'nın içeriğindeki anlatılar tüm yönleriyle dönemi ve bu dönemin sosyo-kültürel yapısını kavrayabilmek için oldukça elverişlidir. Anlatılarda karşılaştığımız tipler de bu yüzden dikkat çekicidir. Türklerin yüzyıllar boyunca ürettikleri yazılı ve sözlü anlatılarında sıkça karşımıza çıkan alp tipine Dede Korkut Kitabı'nda da rastlarız. Anlatılarda yer alan Banu Çiçek adlı karakter de Dede Korkut Kitabı'ndaki alp tipi kadının belirgin bir örneğidir. Erken modernleşme döneminde toplumuna öncülük eden bir fikir adamı olan İsmail Gaspiralı'nın 1800'lerin sonunda kaleme aldığı Arslan Kız adlı hikâyesindeki Gülcemal de alp tipi kadının izlerini taşıyan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Milletin asırlarca ortak bir kültürün, belleğin ve değerlerin etrafında toplandığının göstergelerinden birisi de birbirinin izini takip eden ve benzer özellikleri tekrarlayan bu tiplerdir.

Bu çalışmada iki farklı dönemde üretilmiş iki ayrı metnin -"Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı" ve "Arslan Kız"- kadın karakterleri eksene alınarak ana hatlarıyla Türk kültüründeki alp kadın tipinin izleri tespit edilmiştir ve karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, Banu Çiçek, İsmail Gaspiralı, Arslan Kız, Alp Kadın Tipi

TRACE OF WOMEN TYPE IN GULCEMALFROM BANU CICEK

Abstract

Dede Korkut Book is one of the most valuable texts in Turkish and it was discovered in the middle of the fifteenth century.

The stories of Dede Korkut Book are suitable for analyzing the socio-cultural structure of that period. This is why the types encountered in the stories are remarkable. Alpine type seen over centuries in Turkish texts. This type is also seen in the Dede Korkut Book. Banu Çiçek is also an example of the type of alpine woman in these stories.

İsmail Gaspiralı led the society during the early modernization period. İsmail Gaspiralı wrote the story of Arslan Kız at the end of the 1880s. Gülcemal in this story is also an example of an alpine woman. These types, which are similar to each other, show that a nation has common culture, values and memory.

In this study, traces of alpine female type were identified and compared through female characters in two different texts written in two different periods.

Key Words: Dede Korkut Book, Banu Çiçek, İsmail Gaspiralı, Arslan Kız, Alpine type.

---

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, kcysmnkc@gmail.com.

GİRİŞ

On beşinci yüzyılın ortalarında tespit edilen, bu tarihten çok daha öncesinde de oluşturulduğu düşünülen Dede Korkut hikâyeleri için Fuat Köprülü, "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar." değerlendirmesinde bulunurken şüphesiz bu sözlerini kuvvetli gerekçelere dayandırıyor. Geçen zaman içerisinde, hem üzerine yapılan çalışmalar hem de kendisinden yola çıkılarak yapılan çalışmalar düşünüldüğünde Dede Korkut Kitabı'nın Türk tarihi ve Türkoloji sahası için değerini arttırarak koruduğu su götürmez bir gerçektir. İki ayrı nüshası (Dresden Nüshası ve Vatikan Nüshası) tespit edilen metin, tek başına birer hikâye özelliği gösterebilir de, bütüncül olarak ele alındığında bir ilişki ağı içerisinde olan toplam on iki hikâyeden ve bunlara ek olarak bir mukaddimeden oluşmaktadır. (Ergin 2011: 66)

Oğuzların gündelik yaşamlarından dillerine, inançlarından kültürlerine kadar sayısız konuda bilgiye ulaşmayı mümkün kılan bu çok canlı metnin temelinde Oğuzların mücadeleleri yer alır. Bu mücadele bazen kendi aralarında gerçekleşir, bazen tabiata yönelir bazen de dıştaki düşmanlara karşı sürdürülür. Hikâyelerdeki göçebe yaşam tarzına eklenen tabiat, ahlak ve aile kavramlarına, henüz bir tanıma ve alışma evresinde oldukları İslam dini de katılır. Neticesinde ortaya epik bir söyleyişle işlenmiş anlatılar çıkar. Dede Korkut Kitabı, sahip olduğu tüm özellikleriyle, geniş bir coğrafyada, uzun bir zaman dilimi boyunca Türklerin yaşamına dair fikir edinebilmek için âdeta çok değerli bir hazine niteliğindedir. Türk kültürü tarafından üretilmiş ve yaşatılmış arketipler ile millî kimliğe dair pek çok işaret bu kitapta kendisine yer bulmuş ve geleceğe taşınmıştır.

İncelememizde yer vereceğimiz ve bir Dede Korkut hikâyesi ile karşılaştırmasını yapacağımız metnin yazarı olan İsmail Gaspıralı 1851-1914 yılları arasında Kırım'da yaşamış, hem kendi coğrafyası hem de tüm Türk dünyası için son derece önemli bir fikir adamıdır. Hanlık döneminden Osmanlı Devleti'ne bağlanışına ve sonrasında Ruslar tarafından işgaline kadar geçen sürede Kırım halkı büyük zorluklar ve sürgünler yaşamış, çeşitli asimilasyon politikalarına maruz kalmıştır. Bu süreçte millî benliği ve toplumun kültürel yapısını korumak adına en büyük çabayı dönemin aydınları göstermiştir. Bu çabanın sonucunda ortaya çıkan modernleşme hareketleri yalnız Kırım ile sınırlı kalmamış, tüm Türk dünyasına yayılmıştır. Modernleşme fikrinin ateşini, döneminde en çok yükselten ve yayan isim de şüphesiz ki İsmail Gaspıralı'dır.

Tüm Türk-İslam toplumlarını kapsayacak fikirler ortaya koyarak, onların sorunlarına çözüm önerileri sunmuş olan İsmail Bey, basın, eğitim, politika, dil, edebiyat, tarih, ekonomi gibi sosyal hayatın içindeki hemen hemen her alanda çalışmalar yaparak bir fikir adamı olmaktan da öte tam bir toplum mühendisi olma özelliği sergilemiştir. (Koç 2015: 512) İsmail Gaspıralı, inşâ edilmesi gerektiğini düşündüğü toplumsal yaşam modeline dair fikirlerini, edebî eserlerindeki karakterler üzerinden de sıkça dile getirmiştir.

Kadim Türk Kültüründen Bugüne Uzanan Alp Tipi

Türk edebiyatının çeşitli metinlerinde yer alan tipleri incelediği çalışmada Mehmet Kaplan, tipleri sosyal bakımdan manalı bulur ve tipler için "Onlar muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler." (Kaplan 1991: 5) der. Toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eden tiplerden biri olan "alp tipi"nin

de temsil ettiği toplumun yaşam şartları doğrultusunda şekil alması kaçınılmazdır. Bilhassa Türk destanlarında tasvirine rastladığımız Asya stepleri, buradaki zorlu iklim koşulları, sık sık yinelenen savaşlar ve yıkılan-kurulan devletlerin getirdiği konar-göçer yaşam tarzı da kahramanlığı ve cesareti zorunlu kılmıştır. Bu doğa koşulları altında kendini güçlendirmek ve geliştirmek mecburiyetinde olan insanların neticesinde ise "alp tipi" meydana gelmiştir. Şahsiyetinin temelini "hareket" ve "dışa dönüklük" unsurlarının oluşturduğu alp tipi millî ve kutsal vatanseverlik ülküsünden ölünceye dek vazgeçmez, savaşmaktan yılmaz, çekinmez ve kaçmaz. Karşısındaki düşman korkunç, kana susamış, kötü görünüşlü ve çok kuvvetlidir. Ancak alp, kendini o kadar cesaretli ve güçlü görür ki onu hiçbir düşman alt edemez. Alp, doğuştan güçlü ve yetenekli doğar. Her zaman atlıdır ve yanında yiğitleri vardır. Tüm bunlarla birlikte alp dürüst, cömert, erdemli, hünerli, konuksever ve namusludur. (Akyüz 2010: 172) Alp tipinde toplumunun çıkarları ve idealleri için varlığını feda etme duygusu mevcuttur ve bu yolda kendine güveni yüksek, cesur bir tavır sergiler.

Türklerde alp tipinin ortaya çıkmasında ve benimsenmesinde bazı gelenekler etkili olmuştur: Kahramanlık yaparak isim alma, ant içme, kımız sunma, beçkem takma, sürgün avına katılma, atkuyruğu kesme ve bağlama, atalar kültü, öldürdüğü düşman sayısı kadar balbal dikme... (Koçak 2012: 130-133) Alp tipiyle ilgili olarak hazırladığı çalışmasında, Türk destanlarındaki bu tipi çeşitli sosyal sebepleri esas alarak bir gruplandırma ile izah eden Aça'ya göre ilk grubu *"Güney ve Kuzey Sibiry Türklerinin destanlarında görülen ve daha çok esaret altındaki ya da yabancı hanlar tarafından yağmalanmış kabilesini ve obasını esaretten kurtarma; esir edilen ya da öldürülen aile fertleriyle kendi hanları tarafından zulme uğrayan ulusun intikamını alma düşünceleriyle harekete geçen mazlum bahadırlar"* oluştururken bir diğeri *"büyük devlet kurma idealine sahip, törenin sürekliliğini sağlamaya çalışan, daha medenî bir toplumun temsilcisi olan bahadırlar"* oluşturur. Bu iki gurubun yanına her iki gruptan da özellikler taşıyan örnekleri ekler ve hem Güney ve Kuzey Sibiry kahramanlık destanlarındaki bahadırlar gibi, esaret altındaki ulusun yeniden özgürleşmesini sağlayan, hem de birinci aşamayı tamamladıktan sonra büyük devlet kurma mücadelesini veren Manas'ı örnek gösterir. (Aça 2000: 13) Tipleri meydana getiren şey, her şeyden önce, parçası oldukları toplumun yaşam koşullarıdır. Dolayısıyla bu dönemde, Türklerin hayvan sürüleriyle beraber akıncılıkla geçindikleri göçebe toplum yapılarının insanın güçlü olmasını zarurî kılmasıyla alp tipinin ortaya çıkmış olması da olağandır. Yüzyıllar boyunca da Türk topluluklarının çeşitli anlatılarında bu alp tipinin izini sürmek mümkündür.

Göçebe bir toplum hayatının zorunlu kıldığı bu kuvvetli insan tipine olan ihtiyaç hem erkekler hem de kadınlar için geçerli olmuştur. Mehmet Kaplan'a göre göçebe toplumunda erkeğin kadını, kadının erkeği kuvvet ve cesaret bakımından denemesi bunun için çok önemlidir. (Kaplan 2002: 43) Bu yüzden kadın da tıpkı erkek gibi at biner, ok atar, kılıç kuşanır ve düşmanla çarpışır. Alp kadın tipi bu yönüyle toplumsal cinsiyet rollerinin kurgulanışı açısından da dikkat çekicidir. Toplumsal cinsiyet rollerini, en yalın haliyle, toplumsal yapının kadına ve erkeğe, cinsiyetleri üzerinden yüklediği anlamlar aracılığıyla her iki cinsin de yerine getirmesi beklenen davranış kalıpları olarak tanımlayabiliriz. Bu roller yaşamın her alanında belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Biyolojik cinsiyeti doğa belirlerken, toplumsal cinsiyeti kültürel yapı belirler. (Koç 2016: 570) Bu açıdan baktığımızda kadim Türk kültüründe ve anlatılarında yer alan alp kadın tipinde gözlemlediğimiz özellikler,

yerleşik hayata geçişten ve İslamiyet'in kabulünden sonra gelişen süreçte Türk toplumlarının kadına atfettiği cinsiyet rolleriyle pek de örtüşmemektedir. Zira İslam sonrası Türk toplumlarında kadınlar kamusal alan görünürlüğünden çok ev içine konumlandırılmış, aktif ve etken değil pasif ve edilgen bir tutum içerisinde tanımlanmaya başlamıştır. Destanlarda karşılaştığımız savaşçı, güçlü, cesur ve karar verme gücüne sahip, dışa dönük, hareketli yapıdaki alp kadın tipine karşılık, artık var oluşu evlilik kurumu içerisine ve annelik rollerine indirgenen, kamusal alanın mümkün olan her köşesinden -politika, eğitim, sanat vb.- uzak tutulmaya çalışılan bir kadın profiliyle karşılaşmaktayız. Kadının eğitim hakkına ulaşabilmesinden politik temsili meselesine, zorla evlendirilmeden bedensel haklarının ihlaline, çalışma hayatında yer alamamasından kılık kıyafetinin şekline kadar pek çok konu hakkında, yüz yıldan fazladır Türk aydınları -ister Kazakistan topraklarında olsun ister Türkiye- eserler vermekte, kadınlara atfedilen bu rolleri tartışmaya açmakta ve sosyal tenkitlerde bulunmaktadır. İsmail Gaspıralı da bu isimlerden yalnızca birisidir. Dolayısıyla kadim Türk anlatılarıyla yakın dönemdeki eserlerde yer alan kadın tiplerini -bilhassa alp kadın tipini de göz önünde bulundurarak- incelemek toplumsal düzende kadının konumuna dair değişimin çizgisini takip etmeyi kolaylaştıracaktır.

Türklerin yazılı ve sözlü anlatılarında çokça örneğini gördüğümüz Alp tipi kadınlardan birisi Manas Destanı'nda Manas'la beraber çarpışan, onunla aynı güçte olan "Kız Saykal" dır:

Kırgız yurdunu yok edeyim,

Bunu düşünerek Kız Saykal,

Sarıbuurul savaş atının

Yanlarını kırbaçladı,

Sarı alaca sancaklı mızrağı

Eline alıp doğrultu,

Hiddeti sert Kız Saykal

Düzgün endamlı beyi

Dövmek ezmek için yöneldi (İnan 1992: 41)

Manas'ın bir diğer alp kadını ise Kanıkey'dir. Esir düşen Manas'ı Kalmukların elinden kurtaran Kanıkey olur: "Saç örgüsünü toplayıp tepesine bağladı, Manas'ın silahlarını takınarak, zırhını giyip Akkula'ya bindi... Kanıkey arslan gibi savaşıyor... Kanıkey bir yerinden yara yedi. Buna rağmen Manas'ı mahfuz bir yere getirmeyi başardı ve tedavisine başladı." (İnan 1992: 43) Köroğlu Destanı'nın kadın kahramanlarından Telli Hanım da alp tipi kadının örneklerindedir. Telli Hanım güzel, özü yiğit ve pehlivan, gerektiğinde de kılıç kuşanıp savaşan akıllı bir kadın olarak tanımlanır. (Sever 2011: 5) Kırgızların bir diğer destanı Er Tabıldı'nın kadınlarından Ağaça gerektiğinde eşiyle beraber savaşır ve savaş zamanında çocuklarını da korur; Çaçıkey ise Er Tabıldı yokken onun yerine geçerek obasına sahip çıkar ve düşmanlarla da savaşır. (Saçkesen 2007: 493-494)

Dede Korkut kitabındaki kadınlar da alp tipinin özelliklerini açıkça sergilerler. Trabzon tekfurunun kızı olan Selcen Hatun, kendisiyle evlenecek adamın çok güçlü ve kahraman bir adam olmasını ister zira kendisi de bir kahraman gibi yay çeken ve attığı ok yere düşmeyen bir kadındır. Örneğin hikâyede kafirler tarafından etrafları sarıldığında Selcen Hatun Kan Turalı'dan önce davranır: "*Selcen Hatun at oynatdı, Kan Turalının önüne kiçdi. Kan Turalı aydur: Görklüm kana gidersin didi. Aydur: Big yigit baş esen olsa börk bulunmaz mı olur, bu gelen kafir çok kafirdür, savaşalum, döğişelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün didi.*" (Ergin 2011: 194) Türklerin bazı arkaik anlatılarında merkezde bir kadının yer aldığı kahramanlık destanlarına rastlamak mümkünse de, Türk destanlarında kadın kahramanlar merkezde yer almaktan çok genellikle tamamlayıcı bir rol üstlenirler. Bu durumun istisnası olarak Karakalpakların Kırk Kız destanını ve Türkmenistan'daki Harmandeli destanlarını örneklemek mümkündür. Bu destanlarda alp tipi kadın kahramanlar anlatıların merkezinde yer alır ve olağanüstü güçleriyle, savaşma yetenekleriyle dikkat çekerler. Türkmenistan'daki Köroğlu kollarından Harmandeli'de alp tipinin özelliklerini taşıyan bir kızın hikâyesi merkezdedir. Kız on dört yaşına gelince evlendirilmek istenir, fakat Harmandeli kendisiyle evlenecek erkekte bazı vasıflar arar. Evleneceği erkeğin kendisini güreşte ve ozanlıkta yenmesini ister. Üç yılda üç yüz ozanı ve yiğidi yenen Harmandeli sonunda Köroğlu ile atışır, güreşir ve onu da yener. Kırk Kız destanında ise bir kadın kahramanın önderliğinde kırk kızın verdiği mücadele anlatılır. (Şahin 2012: 135)

Çeşitli Türk boylarının anlatılarından bu şekilde örneklediğimiz alp tipi belirli bir tarihsel dönemle sınırlı kalmaz. Manas, Oğuz Kağan gibi destanlarda ve Dede Korkut hikâyelerinde görülen bu alp tipi, Türk boylarının coğrafyaları ve dinleri değişse bile bir süreklilik içinde devamlılığını sağlamıştır. Fuad Köprülü'ye göre de, yerleşik hayata geçen Türkler dahi asırlarca bu kahramanlık ananelerine bağlı kalmışlardır. (Köprülü 1978: 382-383) Anlatılarda karşımıza çıkan bu alp kadın tipleri, Türk kültüründe kadının konumunu -toplumsal cinsiyet rolleri açısından da- ve bu konunun gelişim çizgisini takip etmek açısından da dikkate değerdir. Dede Korkut hikâyelerinde kadın ve erkek arasında belirgin bir cinsiyet ayrımı yapıldığını göremeyiz. Ergenlik dönemlerine kadar kız ve erkek çocukların bir arada büyümesi, hikâyelerde Bay Piçen'in beylerin huzurunda kız çocuk sahibi olmayı dilemesi gibi pek çok unsur, alp erkekler gibi alp kadınların da olmasının yanı sıra bu dönemde Türk boylarının kadınlara bakış açısını kavramak açısından önemli birer gösterge olur.

Ayrı Yüzyıllarda İki Ayrı Alp Kadın: Banu Çiçek ve Gülcemal

Dede Korkut Kitabı'nda alp tipinin özelliklerini taşıyan Selcen Hatun, Boyu Uzun Burla Hatun, Banu Çiçek gibi birden çok kadın kahraman mevcut olsa da bu yazıda yapılacak karşılaştırma için Dede Korkut hikâyelerinin alp kadınlarından Banu Çiçek örneği seçilmiştir. Banu Çiçek "Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyu" anlatısında karşımıza çıkar. Anlatıda olaylar ana hatlarıyla şöyle gelişir: Kam Gan oğlu Han Bayındır, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine büyük bir ziyafet verir. Pay Büre adında bir bey de orada hazır bulunmaktadır. Oğlu olmadığı için ağlayan Pay Büre ile kızı olmayan Pay Bicen için beyler dua ederler. Pay Bicen kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertmesi yapacağını söyler. Bir süre sonra Pay Büre'nin bir oğlu, Pay Bicen'in bir kızı olur. Aradan on beş sene geçer. Dede Korkut gelip Pay Büre'nin oğluna Bamsı Beyrek adını verir. Bu vesileyle beyler bir av

düzenlerler. Beyrek bu avda bir geyiği kovalaya kovalaya yavuklusunun otağına gelir. Burada Pay Bicen kızı Banu Çiçek'le ok atar, at koşturur, güreş tutar. Üçünde de kızı yener ve bu kızın Banu Çiçek olduğunu anlayınca yüzük takarak nişanlanır. Avdan dönünce Beyrek kızla evlenmek için harekete geçer. Tam gerdeğe gireceği gece, Bayburt hisarının beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyrek'i ve otuz dokuz yiğidini tutsak eder. Bu olayın üzerinden on altı yıl geçtiği halde Beyrek'in ölüsü dirisi bulunamaz. Delü Karçar Bayındır Han'a başvurarak Beyrek'in dirisi haberini getirene hediye, ölüsü haberini getirene kız kardeşini vereceğini söyler. Yalancı oğlu Yaltacuk isimli birisi bu işi üzerine alır, gidip Beyrek'in vaktiyle kendisine vermiş olduğu gömleği kana bulastırarak Beyrek'in öldüğü haberini getirir. Banu Çiçek'i almak için küçük düğününü yapar, büyük düğününe mühlet koyar. Bu sırada Beyrek'in babası bezirgânlarını Beyrek'i aramaya gönderir. İki bezirgân gelip Bayburt'ta Beyrek'i bulur ve durumu anlatırlar. Beyrek kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımıyla kurtulur ve Oğuz'a gelir. Ortalığı karıştıran Beyrek kim olduğunu sonunda açıklar ve Banu Çiçek'le kavuşur. Beyrek otuz dokuz yiğidi ile iki bezirgânını kurtarmadan düğün yapmaz. Oğuz beyleri Bayburt hisarı üzerine yürürler. Yapılan savaşta, Beyrek, Yigenek, Kazan Bey, Kara Budak, Delü Tundar ve Uruz Bey hisarı alırlar. Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar, keşişlerini öldürüp ezan okuturlar. Bayındır Han'a değerli hediyeler ayırırlar. Beyrek, Melik'in kızını alıp geri döner. Kırk gün kırk gece toy düğün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi düzenleyerek Beyrek'e ithaf eder. Anlatı böylece son bulur. (Ergin 2011: 116-153)

İsmail Gaspıralı'nın kaleme aldığı "Arslan Kız" ise ilk olarak 1893'te Tercüman Gazetesi'nde tefrika edilmiştir. Anlatının konusu Doğu Türkistan'ın Kaşgar bölgesindeki Üçturfan şehrinin Çinliler ve Kalmuklar tarafından kuşatılması ve halkın Kaşgar'dan yardım beklemesiyle ilgilidir. Kuşatma altındaki Üçturfan'ın ileri gelenleri Şeyh İzzet Ata'nın evinde toplanıp bir çözüm bulmaya çalışırlar. Topluluğun çoğu teslim olmaktan yanadır. Bu insanların çoğu Çinliler tarafından kandırılmışlardır. Topluluk arasında tartışmalar sürerken Şeyh İzzet Ata'nın medrese eğitimi almış, cesur ve güzel kızı Gülcemal, erkek kıyafetleri içinde yanlarına gelerek bir konuşma yapar ve onlara güç verir. Gönüllü olarak Kaşgar'a gitmek istediğini söyler. Gülcemal gizlice kuşatmadan çıkıp Kaşgar'a varır ve orada Çinliler tarafından satın alınan bazı yöneticileri ifşa eder. Çinlilerle savaşmak için hazırlık içinde olan Hokantlı Yakup Bey'in adamlarıyla bağlantı kurarak onların desteğiyle şehri Çin istilasından kurtarmayı başarır. (Gaspıralı 2014: 371-412)

İki anlatıda karşımıza çıkan kadın karakterler Banu Çiçek ve Gülcemal birbirleriyle çeşitli benzerlikler gösterirler. Her şeyden önce Gülcemal'in Şeyh İzzet Ata'nın tek kızı olması gibi aynı şekilde Banu Çiçek de Pay Bicen'in tek kızıdır. Beşik kertmesi Bamsı Beyrek bir geyiği kovalaya kovalaya Banu Çiçek'in otağına geldiğinde onun kim olduğunu bilmeyen Banu Çiçek yanındakilere şöyle seslenir: "*Mere dayalar bu kavat oğlı kavat mize erlik mi gösterir? Varun bundan pay dilen görün ne dir.*" (Ergin 2011: 122) Banu Çiçek'teki bu cesareti ve özgüveni Gülcemal de Çinlilere teslim olmayı düşünen ahaliyle konuşurken gösterir: "*Ey kardeşler başımızı, vücudumuzu düşman için korumaktansa canımızı feda ederek şöret ve rahat kesbetmek daha efdaldir. Ben teslim olacaklardan değilim!*" (Gaspıralı 2014: 375)

Banu Çiçek, kendisi için gelen Bamsı Beyrek'in gücünü sınamak için onunla at binip, ok atıp güreşerek yarışmak ister: "... eger senün atun menüm atımı kiçer ise onun atını dahı kiçersin, hem senün ile oh atalum, meni kiçer isen anı dahı kiçersin ve hem senün ile güreşelüm, meni basar isen anı dahı basarsın." (Ergin 2011: 123) Gülcemal'in de Banu Çiçek'ten aşağı kalır yanı yoktur: "... yaz esnası bağda ikamet edildiği zaman Gülcemal at binmeye, ok ve tüfeng atmaya alışıp şu derece usta olmuş idi ki, uçar kuş vurup düşürdüğü görülmüştür." (Gaspıralı 2014: 377) Üstelik Banu Çiçek'in evleneceği kişiyi önce sınaması ve evlenmek için kendisinden güçlü olmasını talep etmesi gibi Gülcemal de kendisiyle evlenmek isteyenler olduğunda halası aracılığıyla onlara "Alabilirlerse varırım." diye meydan okuyarak cevap verir. (Gaspıralı 2014: 379)

Bu iki cesur kadının bir diğer ortak yanı da güzellikleridir. Banu Çiçek ince belli, al yanaklı, güzeller şahı bir kadındır. Gülcemal ise apak bedeni, nazik gerdanı ve göğüsleri ile oldukça güzel bir kadın olarak tasvir edilir. Gülcemal aynı zamanda Dede Korkut Kitabı'nın Mukaddime bölümünde tasvir edilen ve dört türlü olduğu söylenen kadın tiplerinden de birini karşılamaktadır. Bu dört türlü kadın tipinden ilk grup şöyle tanımlanır: "Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür içürür ağırlar azizler gönderür. Ol Ayişe Fatıma soyudur hanum. Anun bebekleri yetsün. Ocağuna bunçılavin avrat gelsün." (Ergin 2011: 76) Gülcemal tam da bu tür bir kadındır. Babası Şeyh İzzet Ata sevilen sayılan bir insan olduğu için evlerine gelen giden misafir çok olur ve Gülcemal hepsiyle ilgilenir: "Şeyhin hanesine gelip giden mürit ve misafir pek çok olup hepsinin aşını, çayını baktırıp Gülcemal cümlesini rahat ve memnun eder idi." (Gaspıralı 2014: 379)

Sonuç

Mehmet Kaplan'ın *toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler* dediği tiplerin, bir milletin anlatılarında yüzyıllar geçse de izlerini sürdürüyor olmaları dikkate değer ve kıymetlidir. Ortak bir belleğin ve kültürün temsili olan tipler üzerinden milletin değerlerindeki değişimi de, kalıcı olmuş unsurları da gözlemlemek mümkündür. Zira anlatılarda yaratılan tipler ve kahramanlar aynı zamanda canlı birer toplumsal bellek taşıyıcısı konumundadırlar. Onlar kültürel sürekliliği kültürel bellek aracılığıyla canlı tutarlar. Kültürel bellek, kültürel kodlar ve semboller tarafından oluşturulur, yaşatılır ve nesillere aktarılır. Kültürel kodlar ise toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini imkanı hale getirirken normları ve değerleri her defasında yeniden yaratmakta görev üslenirler. Kadim anlatılar olan destanlardaki tiplerin ve değerlerin tekrar edilerek geçmişle geleceği birleştirmesi toplumların güçlenmesini sağlar ve var oluşlarını pekiştirir. Dolayısıyla modern çağda, toplumların geleneklerinden beslenen kimliklerinin canlı tutulmasında, bu kadim anlatılar önemli bir yere sahip olurlar. Bu durumu Assman "*kültürün biz kavramını, kimlik ve aidiyet temellerini yarattığını*" söyleyerek açıklar. (Assman 2015: 40) Bu bağlamda on beşinci yüzyılın ortalarında tespit edilen Dede Korkut Kitabı'ndan 1800'lerin sonunda, erken modernleşme devrinde kaleme alınan Arslan Kız'a kadar -ve elbette sonrasında da- izini sürebildiğimiz alp kadın tipi, farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda da olsa aynı değerler etrafında var olmaya devam ettiğimizin göstergelerinden yalnızca birisidir.

Kaynakça

AÇA, Mehmet (2000). "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri" *Milli Folklor*. S.48. s.5-17

AKYÜZ, Çiğdem (2010). "Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi". *Mukaddime*. S.1. s. 169-180.

ASSMAN, Jan (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ERGIN, Muharrem (2011). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları

GASPIRALI, İsmail (2014). *Seçilmiş Eserleri-1: Roman ve Hikayeleri*. hzl. Yavuz Akpınar. İstanbul: Ötügen Neşriyat

İNAN, Abdülkadir (1992). *Manas Destanı*, İstanbul: MEB Yayınevi.

KAPLAN, Mehmet (1991). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3: Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergah Yayınları

KAPLAN, Mehmet (2002). "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-1*, İstanbul: Dergah Yayınları.

KOÇ, Yasemin (2015). İsmail Gaspiralı'nın Eserlerinde Kadın Tipleri Bağlamında Annelik Rollerini. *Gazi Üniversitesi 3. Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara. s. 511-529.

KOÇ, Yasemin (2016). "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ters Yüz Eden Metinler Olarak "Kadınlar Ülkesi" ve "Tersine Dünya" Üzerinden Türk Dünyasında Kadın Algısını Okumak", *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, CBÜ Atatürk İlke ve İnkılapları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, C. 2, s. 569-576.

KOÇAK, Kürşat (2012). "Bozkır Kültüründe Alp Karakterinin Ortaya Çıkışındaki Türk Geleneklerinin Etkisi", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, s.125-135.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1978). "Alp", *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul. s.379-384.

SAÇKESEN, Ahmet (2007). "Er Tabıdı Destanında Kadın Tipler", *Turkish Studies*, Volume 2/3, s. 489-495.

SEVER, Mustafa (2011). "Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Karşı Kahraman Tipleri". *Akademik Bakış*. S. 8. s. 8-12.

ŞAHİN, Halil İbrahim (2012), "Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 33, s. 117-138.

